

Др Марија Караникић Мирић*

ОГРАНИЧЕЊА ОДГОВОРНОСТИ ЗА ШТЕТУ У СРПСКОМ ПРАВУ

У савременим европским правним системима шири се круг правом при знатих основа одговорности за проузроковану штету. Судови досуђују накнаде у већим износима него раније, а оштећеници су спремнији да накнаду штете захтевају судским путем. Европска права познају различите инструменте којима се растући домашај и обим установе одговорности држи у разумним границама. Тим инструментима врши се фина корекција ефеката примене на чела потпуне накнаде, с идејом да се интереси оштећеника и штетника односно одговорног лица доведу у правичан баланс. Под правичном равнотежом интереса не мисли се на редистрибуцију добара с циљем исправљања друштвених неједнакости, него на то да, када се узму у обзир све околности конкретног случаја, треба остварити потпуну накнаду штете коју трпи оштећеник, али не по цену да се пређе граница оправданог и да се одговорно лице неосновано оптерети. Најтеже питање које се у том контексту поставља јесте где је та граница оправданог односно како препознати да су интереси оштећеника и одговорног лица у равнотежи.

Предмет овога рада су различити механизми којима се у српском праву може ограничити, или чак искључити, одговорност за причињену штету. Реч је о случајевима када су испуњени сви услови да се одговорност заснује, па ње ипак нема или је нема у обиму у којем би редовно требало да је буде. Разматрају се правом признати разлози на којима се у српском праву заснивају различита ограничења одговорности за штету. У том смислу аутор испитује: 1. вољно, судско и законско ограничење одговорности, 2. временско ограничење, а потом ограничења у погледу 3. основа одговорности, 4. идентитета оштећеника и одговорног лица, 5. врсте штете и 6. износа дуговане накнаде, као и 7. посебне случајеве искључења одговорности и 8. повреду дужности обавештавања, која се санкционише губитком права на накнаду штете.

Кључне речи: *Врсте ограничења одговорности за штету. Временско ограничење одговорности. Посебни случајеви искључења одговорности. Повреда дужности обавештавања.*

* Аутор је доцент Правног факултета Универзитета у Београду, marija@ius.bg.ac.rs.

1. УВОД

У средишту одштетног права налази се питање ко треба да сноси коначне имовинскоправне последице штетног догађаја односно ко, у крајњем исходу, треба да трпи имовинскоправно дејство чињенице што је оштећеник претрпео штету.

1. На првом месту то може да буде сам оштећеник, то јест лице које је штетом погођено. У великом броју случајева штета остаје управо на ономе кога је задесила, јер се за њу по правилима одштетног права не може засновати ничија одговорност. За однос одговорности потребна су два субјекта, оштећеник и њему одговорно лице. Када одговорно лице постоји, то је по правилу штетник, то јест онај ко је штету проузроковао. Поред тога, за штету може бити одговоран и онај ко за штетника одговара по правилима о одговорности за другога. Међутим, када се штетник и оштећеник стекну у једној личности, односно када по правилима одштетног права штета остаје на самом оштећенику јер не постоји други који би му за ту штету био одговоран, онда не настаје ни обавеза да се штета поправи. По правилу, оштећеник није дужан да поправља штету која га је задесила. Штавише, оштећеник није дужан ни да захтева накнаду од одговорног лица када такво постоји. Он је слободан да се помири са претрпљеним губитком.

2. У посебним случајевима, имовинскоправне последице штетног догађаја не остају на оштећенику, већ он има право да накнаду штете коју је претрпео захтева од другога. Тај други, који је по праву дужан да уместо оштећеника поднесе коначне имовинскоправне последице штетног догађаја, назива се одговорним лицем. Међутим, правни поредак пребацује коначни губитак са оштећеника на одговорно лице само изузетно, односно само када за то постоји оправдани разлог. Тај правом признати разлог да штета у крајњем исходу не остане на оштећенику, него да падне на одговорно лице, назива се основом одговорности. Када постоји основ одговорности и када су испуњени сви услови који се за њено заснивање кумулативно захтевају, онда је одговорно лице дужно да оштећеника обезштети. То подразумева постављање оштећеника у имовинскоправну позицију у којој би се он налазио да му није причињена материјална штета, односно пружање сатисфакције у виду новчаног износа који би омогућио да, прибављањем неког другог добра, оштећеник лакше поднесе дефинитивни морални губитак.

Предмет овога рада су различити механизми којима се у српском праву може ограничити или чак искључити одговорност за причињену штету. Реч је о случајевима када су испуњени сви усло-

ви да се одговорност заснује, па ње ипак нема, или је нема у обиму у којем би редовно требало да је буде. Одговорно лице не побија испуњеност услова за заснивање одговорности за причињену штету – оно, примера ради, не обара претпоставку кривице код субјективне, односно претпоставку узрочности код објективне одговорности, већ негира властиту одговорност, односно одбија захтев оштећеника, управо у присуству свих услова за заснивање одговорности, то јест упркос томе што су сви ти услови задовољени.

Право признаје да поједини разлози могу да претегну над тиме што су у конкретном случају испуњени сви услови за заснивање одговорности. Друштвена сврха ограничавања одговорности из правом признатих разлога може да буде разнолика. 1. Примера ради, правни поредак спреман је да толерише пасивно држање повериоца доспеле обавезе једно ограничено време. Након тог времена повериочево право застарева и он губи захтев према дужнику. Иза тога стоје одређене потребе друштва, међу којима су контрола трајања судских поступака, санкционисање повериочевог небрижљивог односа према властитим потраживањима, као и заштита основаног поуздања других да је поверилац који дуго не предузима кораке ка остваривању свога права за то право изгубио интерес.¹ 2. Даље, ограничење одговорности може имати за циљ социјализацију ризика од штете па се тако, под законом прописаним условима, при одмеравању накнаде коју је одговорно лице дужно да плати оштећенику у обзир узима имовно стање обојице. 3. У истом духу, према штетнику који је штету изазвао радећи нешто у корист оштећеника примењује се нижи стандард основано очекиване пажње у поступању.² 4. Поред тога, до ограничења одговорности за проузроковану штету може да дође и споразумом, у границама које постављају императивни прописи и јавни поредак и то међу странама које се већ налазе у неком правом

¹ О правно политичким разлозима из којих законодавац санкционише пропуштање повериоца да од свога дужника захтева испуњење обавезе које би иначе могао да захтева: Reinhard Zimmerman, Jens Kleinschmidt, „Prescription: General Framework and Special Problems Concerning Damages Claims“, *European Tort Law 2007* (eds. H. Koziol, B. C. Steininger), Springer, Wien New York 2008, 31-32. Вид. такође Јосип Студин, „Застарелост (чл. 360-292)“, *Коментар Закона о облигационим односима* (ур. Б. Т. Благојевић, В. Круљ), Савремена администрација, Београд 1983, 1119; Драгољуб Стојановић, „Одељак 4. Застарелост“, *Коментар Закона о облигационим односима* (ур. С. Перовић), Савремена администрација, Београд 1995, 769; Обрен Станковић, „Протек времена као правна чињеница“, *Увод у грађанско право* (Обрен Станковић, Владимир Водинелић), Номос, Београд 1996, 209-210.

² Члан 191, Закон о облигационим односима – ЗОО, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93 и *Службени лист СЦГ*, бр. 1/2003 – Уставна повеља. Вид. више Марија Тороман, „Снижење накнаде (чл. 191)“, *Коментар Закона о облигационим односима* (1983), 708-710.

уређеном односу. Такво ограничење има за циљ контролу ризика од одговорности којем се потенцијални штетник тим, постојећим, правним односом излаже.³

У савременим европским правним системима шири се круг правом признатих основа одговорности за проузроковану штету, судови досуђују накнаде у већим износима него раније, а оштећеници су спремнији да накнаду штете захтевају судским путем. Европска права познају различите инструменте којима се растући домашај и обим установе одговорности држи у разумним границама.⁴ Тим инструментима врши се фина корекција ефеката примене начела потпуне (интегралне) накнаде, са идејом да се интереси оштећеника и штетника односно одговорног лица доведу у правичан баланс.⁵ При том, под правичном равнотежом интереса не мисли се на редистрибуцију добара с циљем исправљања друштвених неједнакости,⁶ него на то да, када се узму у обзир све околности конкретног случаја, треба остварити потпуну накнаду штете коју трпи оштећеник, али не по цену да се пређе граница оправданог и да се одговорно лице неосновано оптерети. Најтеже питање које се у том контексту поставља јесте где је та граница оправданог, односно како препознати да су интереси оштећеника и одговорног лица у равнотежи.

На крају, треба приметити да постојање механизма којима се „поправљају“ последице примене општих правила о одговорности почива на схватању да правном нормом треба обезбедити правичан исход људских интеракција, а не правичне услове под којима ће се људи у те интеракције упуштати. Другим речима, не сматра се да је сваки однос оштећеника и одговорног лица у складу са захтевима правичности самим тим што представља последицу примене општих правила одштетног права, него да у појединим случајевима општа правила треба модификовати, како би се обезбедила правична равнотежа интереса ових субјеката.

³ Ulrich Magnus, „Limitations of Liability under EC Tort Law“, *Tort Law of the European Community* (eds. H. Koziol, R. Schulze), Springer, Vienna New York 2008, 274.

⁴ W.V. Horton Rogers, Jaap Spier, Genevieve Viney, „Preliminary Observations“, *The Limits of Liability: Keeping the Floodgates Shut* (ed. J. Spier), Kluwer Law International, The Hague London Boston 1995, 1 3, Jaap Spier, Olav Haazen, „Preliminary Observations“, *The Limits of Expanding Liability: Eight Fundamental Cases in a Comparative Perspective* (ed. J. Spier), Kluwer Law International, The Hague London Boston 1998, 3 17.

⁵ U. Magnus, 274.

⁶ Pierre Widmer, „Détermination et réduction de la réparation en droit suisse“, *The Limits of Liability: Keeping the Floodgates Shut* (ed. J. Spier), 157.

2. МЕХАНИЗМИ КОЈИМА СЕ ОГРАНИЧАВА ОДГОВОРНОСТ

Заштита оштећениковог интереса да му се накнади сва штета коју је претрпео у неким случајевима може да доведе одговорно лице у неоправдано тежак положај. За такве прилике српско право резервише одређене механизме којима се може ограничити или чак искључити одговорност за причињену штету, упркос томе што су у конкретној ситуацији испуњени услови који су иначе довољни за заснивање одговорности у пуном обиму.⁷ Штавише, законодавац понекад модификује услове под којима се заснива одговорност, како би очувао горепоменућу равнотежу интереса оштећеника и одговорног лица, односно спречио неоправдано ширење установе одговорности. Шта је у том смислу оправдано једно је од тежих питања на која правни поредак треба да нађе одговор.

2.1. Вољно, законско и судско ограничење одговорности

У највећем броју случајева механизми којима се ограничава одговорност за причињену штету прописани су законом. Такав је случај са готово свим ограничењима одговорности која се помињу у овом раду, укључујући она о којима одлучује суд на основу овлашћења које му је дато законом. У начелу, законодавац задржава право да одреди ситуације у којима се може одступити од примене општих правила о заснивању и обиму одговорности за причињену штету, односно о износу накнаде која се досуђује. Ипак, природа темељних института одштетног права таква је да и судови могу да отежају или олакшају заснивање одговорности. Та моћ инхерентна је начину на који судови обављају своју друштвену функцију. Судови мењају своја схватања односно начин на који разумеју појмове попут штете, кривице или узрочности и тако шире или сужавају поље одговорности.

У српском праву судови не могу да проширују круг законом прописаних основа одговорности за штету, нити да уведу нове инструменте за њено ограничење или искључење. Тако нешто може се учинити једино законом. Међутим, на судовима је да испуне садржином правне стандарде, попут стандарда *разумног и пажљивог човека* који у одштетном праву заузима централно место. Такође, судови тумаче појмове које законодавац користи, од којих многе и не дефинише. У централне појмове одштетног права који нису ближе одређени законом спадају и сами услови за заснивање одговорности, као што су штета, узрочност и кривица. Наведене мисаоне активности омогућавају судовима да значајно прошире или ограниче домашај установе одговорности за причињену штету.

⁷ Када се у овом раду наводе механизми којима се у српском праву ограничава домашај установе одговорности за причињену штету, намера аутора није да без изузетка наброји све постојеће такве механизме, него да издвоји и читаоцу прикаже оне који су репрезентативни за одређени тип ограничења одговорности за штету.

Примера ради, законодавац условљава одговорност за причињену штету постојањем каузалне везе између штетникове радње као узрока и штете као последице. Према схватању домаћих судова штетникова радња сматра се узроком штете само ако је претходила штети, материјално учествовала у њеном настанку и ако штета до које је дошло представља нормалну, типичну последицу штетниковог поступка.⁸ Не постоји законска одредба која би налагала судовима да узрочну везу између штетникове радње и штете разумеју на овај начин, то јест у складу са теоријом адекватне узрочности. Па ипак, начин на који судови разумеју узрочну везу као општи и сталан услов одговорности за штету⁹ значајно утиче на домашај тог института.

Српско право није усамљено у томе. Један од облика ограничавања односно проширивања одговорности за причињену штету у правима европских земаља је и посредно, судско ограничавање односно проширивање круга услова за заснивање одговорности, њеног обима и износа дуговане накнаде. У том смислу Винеј (*Viney*) указује на склоност француских судова да, ради контроле домашаја установе одговорности за причињену штету, користе посредне, „квазиокултне“ методе.¹⁰ У посредне инструменте којима судови ограничавају

⁸ „Ако је штета настала услед деловања више услова, узрочан је онај услов који је *типичан* за настанак штете.“ Решење Врховног суда Србије, Рев. 1479/94 од 13. априла 1994. године, Судска пракса, 6/1995. „Проузрокована штета може сама да буде узрок нових штетних последица, из којих могу да настану даљи узроци и последице. У том низу узајамно повезаних збивања, узрочно је само оно што је адекватно почетном узроку, односно оно што по редовном току следи из првобитне последице. Оно што је атипично, нередовно, није ни узрочно. Из тога произлази да ће штетник почетне штете бити одговоран и за потоњу, ако је она настала као последица збивања која су по редовном току следила првобитну штету, под условом да нису изазвана својствима самог оштећеног, вишом силом, случајем или поступцима трећих лица.“ Решење Врховног суда Србије, Рев. 188/92 од 25. јуна 1992. године, База судских одлука *Propisi.net*. Вид. више: Марија Караникић Мирић, *Кривица као основ деликтне одговорности у грађанском праву*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009, 230 242.

⁹ Карбоније сматра штету и узрочну везу константама грађанскоправне одговорности. Jean Carbone, *Droit civil*, II, *Les biens, Les obligations*, P.U.F., Paris 2004, 2269. У српском праву захтев да постоји узрочна веза релаксиран је код уста нове одговорности више лица за исту штету. Наиме, када је ван сваке сумње да је штету проузроковало неко од одређених лица која су међусобно повезана, а не може се утврдити које је од њих штету проузроковало, та лица одговарају солидарно. Вид. чл. 206, ст. 4 ЗОО. Другим речима, може се засновати одговорност било којег од ових лица, а ни за једно од њих не може се доказати да је проузроковало штету. Ова лица нису нужни јединствени супарничари. Тако: Пресуда Вишег суда у Ваљеву, Гж. 839/2010 од 16.6.2010. године.

¹⁰ „Toutefois, en y regardant de plus près, on s'aperçoit sans peine que ce droit n'est pas resté insensible aux objurgations de ceux qui souhaitaient restreindre l'impact des responsabilités. Mais, pour y parvenir, il a privilégié l'emploi de méthodes indirectes et quasi occultes.“ Geneviève Viney, „Modération et limitation des responsabilités et des indemnisations: Rapport sur le droit français“, *The Limits of Liability: Keeping the*

домашај одговорности Винеј убраја њихово слободно поступање приликом процене висине штете и износа накнаде која треба у потпуности да обештети оштећеника, затим слободу судова приликом утврђивања узрочне везе и доприноса оштећеника, а на терену уговорне одговорности, слободну судску оцену предвидљивости штете из чл. 1150 француског Грађанског законика.¹¹

Да би се уредило разматрање различитих видова судског ограничавања одговорности у случају испуњености услова који се иначе захтевају за заснивање одговорности у пуном обиму, треба на првом месту направити разлику између 1. ограничења о којима одлучује суд на основу овлашћења које му је дато законом и 2. ограничења која су последица природе неких темељних појмова одштетног права, као што су кривица или узрочност, односно правних стандарда, попут брижљивог поступања или пажње доброг стручњака.

Само ова потоња ограничења могла би се назвати посредним или прикривеним, у смислу у којем то чини Винеј. У тим случајевима промене у схватањима судова о томе шта то значи бити крив односно проузроковати штету могу да буду засноване на различитим правно-политичким разлозима, међу којима може да фигурира и неизговорена потреба да се ограничи неоправдана експанзија уставне одговорности за проузроковану штету, односно да се не допусти заснивање одговорности у прешироком кругу ситуација. С тим у вези, теорија одштетног права увелико је скинула табу са тезе да је начин на који судови разумеју законом постављене услове одговорности условљен, између осталог, потребом да се подигне брана која би зауставила поплаву одштетних захтева у једном друштву (тзв. *floodgates argument*).¹²

Floodgates Shut (ed. J. Spier), 128. Међутим, на другом месту Винеј инсистира на томе да приликом утврђивања одговорности у сваком појединачном случају, француски судови не воде рачуна о потенцијалном последичном порасту броја судских поступака. „Cet argument me paraît dangereux car il manque totalement de rigueur. Il n'a guère d'impact actuellement sur la jurisprudence française.“ Geneviève Viney, „Le 'Wrongfulness' en Droit Français“, *Unification of Tort Law: Wrongfulness* (ed. H. Koziol), Kluwer Law International, The Hague London Boston 1998, 60.

¹¹ *Ibid*, 130-133. Према правилу из чл. 1150 француског Грађанског законика дужник одговара за штету причињену повредом уговорне обавезе само ако је ту штету предвидео или могао да предвиди у време закључења уговора. Изузетак постоји у случају намерне повреде уговорне обавезе, када дужник одговара за сву штету. У српском праву поверилац има право на накнаду укупне штете која му је причињена повредом уговорне обавезе у случају преварне, намерне и повреде из крајње непажње. Право повериоца на накнаду штете од неиспуњења ограничено је на накнаду предвидљиве штете само када је до повреде уговорне обавезе дошло обичном непажњом дужника. Упор. Чл. 266, ст. 2 ЗОО. Вид. још Младен Драшкић, „Границе одговорности дужника за штету причињену повредом уговорних обавеза“, *Анали Правног факултета у Београду* 3-4/1985, 365-370.

¹² W. V. H. Rogers, J. Spier, G. Viney, 1-15.

Насупрот томе, нема ничег прикривеног у случајевима када суд поставља границе одговорности у погледу њеног заснивања или обима, а на основу овлашћења садржаног у закону. У српском праву такав је а) институт снижења накнаде из чл. 191, ст. 1 ЗОО, затим ту је б) могућност да суд, ако то налаже захтев правичности, под условима из члана 169 ЗОО осуди штетника на накнаду штете за коју тај штетник није одговоран по општим правилима одштетног права, као и в) могућност да суд, ако то захтева правичност, ослободи одређено лице одговорности за ускраћивање неопходне помоћи из чл. 182 ЗОО. Реч је о случајевима када, по изричитом законском овлашћењу, суд треба да препозна тачку у којој су правом признати интереси оштећеника и одговорног лица у равнотежи, односно правну ситуацију у погледу постојања и обима одговорности за причињену штету, којом се може остварити друштвена сврха тог института.¹³

Према једној од утицајних струја у теорији одштетног права у Европи, установа одговорности управо се темељи на идеји да онај ко је повредио туђи правом заштићени интерес треба да поднесе одређени терет, то јест да сноси одређене последице. Повреда туђег правом заштићеног интереса и последице које треба да сноси онај ко је ову повреду учинио, утврђују се одмеравањем различитих, често сукобљених, вредности и принципа. Под принципима и вредностима овде се, пре свега, мисли на одговорност за скривљено поступање, одговорност за створени ризик, комутативну правду, превенцију и однос имовинског стања штетника и оштећеника.¹⁴

Поред законског и судског, ограничење одговорности може да буде и вољно, односно засновано на споразуму између страна. Ту треба разликовати барем три случаја.

1. На првом месту, оштећеник у својству повериоца доспеле обавезе накнаде штете може свог потраживања да се одрекне у споразуму са дужником. Обавеза накнаде штете у српском праву сматра се доспелом од тренутка настанка штете (чл. 186 ЗОО). На отпуштање дуга лицу које је одговорно за штету треба применити општа правила о отпуштању дуга. Домаћи законодавац остао је неопредељен у погледу форме у којој се поверилац накнаде штете може одрећи свога потраживања. Код правила о форми споразума о отпуштању дуга, законодавац је имао у виду само дугове из правног посла (чл. 344 ЗОО), па је прописао да тај споразум не мора бити закључен у истој форми као посао из којег потиче дуг. С тим у вези треба се

¹³ Вид. такође ЗОО чл. 185, ст. 3; чл. 188, ст. 2; чл. 189, ст 4; чл. 190, ст. 2; чл. 199 201; чл. 208, ст. 2.

¹⁴ Вид. Helmut Koziol, „Fault under Austrian Law“, *Unification of Tort Law: Fault*, (ed. P. Widmer), Kluwer, The Hague, London, New York 2005, Walter Wilburg, *The Development of a Flexible System in the Area of Private Law*, translated by Herbert Hausmaniger, Manz, Wien 2000.

присетити да, када захтева паралелизам форми, законодавац то по правилу чини изричито.¹⁵ Примера ради, законско правило да уговор мора да буде закључен у одређеној форми под претњом ништавости, важи и за све доцније измене или допуне тог уговора (чл. 67, ст. 2 ЗОО). Законодавац је из тога изричито изузео споразум о отпуштању дугова из формалних уговора. Насупрот томе, законодавац ћути о форми споразума о одустанку од права на накнаду причињене штете, баш као што ћути о форми преузимања дуга. У домаћој теорији сматра се да је поверилац у начелу слободан да изабере форму у којој ће дати пристанак на преузимање дуга. Изузетно, када преузималац ступа у туђи дуг који потиче из формалног уговора, исти захтев форме односи се на пристанак повериоца.¹⁶ У том смислу треба узети и да пуноважност споразума о отпуштању дуга који се састоји у накнади причињене штете не зависи од форме у којој је тај споразум сачињен, односно да се споразум о одустанку од права на накнаду штете може постићи у било којој форми. Поред свега наведеног, оштећеник може просто да одлучи да не захтева накнаду штете коју је претрпео, односно да се не користи правом које је већ стекао. Ако се одговорно лице с тим не саглашава, оно може преко суда да испуни свој дуг према повериоцу који је истрајан у томе да исплату дуга не прими (вид. чл. 327 ЗОО).

2. Други случај односи се на споразумно ограничење одговорности у границама императивног правила из чл. 265, ст. 1 ЗОО, према којем се одговорност дужника за намеру или крајњу непажњу не може унапред уговором искључити. То правило важи међу странама које се већ налазе у неком правном односу.¹⁷ Његова сврха је контрола ризика од одговорности. Реч је о ризику којем се потенцијални штетник излаже тим, већ постојећим, правом уређеним односом. Ту се, по правилу, ради о споразумном искључењу уговорне одговорности, то јест одговорности за штету проузроковану повредом уговорне обавезе. Другим речима, старији правом уређени однос релативног карактера између потенцијалног оштећеника и одговорног лица по правилу је уговорни однос. Међутим, то може да буде и сваки други већ зачети облигациони однос. Потоњи, такође правом уређени, однос одговорности за причињену штету настаје између одговорног лица и оштећеника тек када настане штета, будући да је постојање штете један од општих и сталних услова сваке грађанскоправне одговорности. Ако нема штете, нема ни односа одговорности између два одређена лица. У том смислу не може се разумно говорити о насумич-

¹⁵ Упор. Чл. 45, ст. 2 (форма предуговора) или чл. 67 ЗОО (раскид формалног уговора неформалним споразумом).

¹⁶ Вид. Живомир Ђорђевић, Владан Станковић, *Облигационо право*, Научна књига, Београд 1987, 625.

¹⁷ G. Viney, 130 131.

ним споразумима о ограничењу одговорности између потенцијалних штетника и оштећеника, изван неког другог, старијег правног односа који би те субјекте повезивао. Општа обавеза уздржавања од nanoшења штете другима, која је у српском праву садржана у чл. 16 ЗОО, не ствара оквир у којем би се могло говорити о споразумном ограничењу одговорности. За такав споразум неопходно је да се две стране већ налазе у неком односу релативног карактера – начелна повезаност двају лица општом забраном проузроковања штете није довољна.¹⁸

У домену потрошачког права, одговорност произвођача за штету од производа са недостатком не може се ограничити нити искључити уговором.¹⁹ Ово правило односи се на барем две животне ситуације. а) У првој, произвођач је истовремено продавац свога производа и настоји да одредбом уговора о продаји ограничи властиту одговорност за штету од недостатка за који не мора знати, било према купцу, било према трећем евентуалном оштећенику. б) У другој ситуацији, произвођач покушава да једностраном изјавом воље, по

¹⁸ У том погледу ништа се не мења ни прихватањем неке од теорија о јединству кривице. Најутицајнија таква теорија је Планиолова (*Planiol*), вид. Marianne Faure Abbad, *Le fait générateur de la responsabilité contractuelle*, L.G.D.J., Paris 2003, 161. Планиол је сматрао да се одговорност може засновати само на кривици, а кривицу је разумео као повреду постојеће обавезе. Та ранија, повређена обавеза може да потиче из закона или из уговора. Упор. „La faute est un manquement à une obligation préexistante dont la loi ordonne la réparation quand il a causé un dommage à autrui.“ Marcel Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*, Pichon, Paris 1900, 266. Када је реч о кривици која се састоји у повреди неке старије законске обавезе, Планиол није сматрао да до ње долази самом повредом опште забране проузроковања штете (*neminem laedere*). Напротив, он је покушао да сачини листу законских обавеза чије непоштовање конституише кривицу. М. Planiol, 267. О критикама Планиола вид. више М. Караникић Мирић (2009), 82 и даље.

¹⁹ Чл. 65, Закон о заштити потрошача ЗЗП, *Службени гласник РС*, бр. 73/10. Ово правило преузето је из Директиве о одговорности за штету од производа са недостатком. Вид. Article 12, Council Directive 85/374/EEC of 25 July 1985 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products, *OJ L 210*, 7.8.1985, 29 33 (Directive 85/374/EEC). Ступањем на снагу ЗЗП престао је да важи Закон о одговорности произвођача ствари са недостатком, *Службени гласник РС*, бр. 101/05 и на тај начин отклоњене су мањкавости у начину на који је у српско право била транспонована поменута потрошачка Директива. О тим мањкавостима вид. Марија Караникић Мирић, „Правни капацитет Србије за евроинтеграције у области одговорности произвођача ствари с недостатком“ Предлог за измену Закона о одговорности произвођача ствари с недостатком“, *Правни капацитет Србије за евроинтеграције 3* (ур. С. Лилић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2008, 121 138. Комисија за израду грађанског законика разматра увођење овакве одредбе у будућу грађанску кодификацију, чиме би њено дејство престало да буде ограничено на потрошачки контекст. Вид. Комисија за израду Грађанског законика, *Преднарт. Грађански за коник Републике Србије. Друга књига. Облигациони односи*, Влада Републике Србије, Београд 2009, 73.

правилу на амбалажи производа, ограничи властиту одговорност за штету од недостатака које производ може да има. У овој потоњој конструкцији, произвођач по правилу тврди да оно што пише на амбалажи представља део уговора о продаји и да је купац на то пристао, односно да свако треће лице користи производ под условима са амбалаже, те да оно пристаје на ризике које употреба производа собом носи. При том, упозорење на амбалажи не односи се на опасно својство исправног производа, већ на недостатак због којег производ није безбедан у мери која се с правом може очекивати (вид. чл. 59 ЗЗП). У свим наведеним ситуацијама произвођач покушава да ограничи властиту вануговорну објективну одговорност за штету од производа с недостатком према сваком потенцијалном оштећенику, средством које је за то неподесно према општим правилима одштетног права, а када је оштећени физичко лице онда и према изричитој одредби чл. 65 ЗЗП.

3. У вољна ограничења одговорности треба сврстати и установу пристанка оштећеника. Лице које другоме допусти предузимање неке радње на властиту штету не може од њега захтевати накнаду штете причињене том радњом. Пристанак на законом забрањену радњу не производи правно дејство, односно не ограничава одговорност за тако причињену штету (чл. 163 ЗОО). Услови под којима пристанак оштећеника важи, поред општих услова за пуноважност сваке изјаве воље, јесу свест о опасности од штете и допуштеност располагања оним добром које може бити повређено.²⁰ За ову ситуацију важи исто што је речено за споразумно ограничење одговорности за штету: неопходно је да се два лица нађу у одређеном односу релативног карактера да би потенцијални оштећеник могао пуноважно да пристане на штету која може у том односу да настане. Другим речима, пристанак оштећеника увек се односи на штету у оквирима неког другог правом уређеног односа релативног карактера. Домаћа судска пракса прихвата је случајеве пристанка оштећеника током бесплатног превоза, медицинске интервенције, као и учествовања у спортској игри.²¹ У новије време судови разматрају пристанак оштећеника на терену уговорне одговорности и радноправних односа.²²

²⁰ Вид. више Стојан Цигој, „Пристанак оштећеника (чл. 163)“, *Коментар Закона о облигационим односима* (1983), 588–589.

²¹ Вид. судске одлуке које наводи С. Цигој, *ibid.* Вид. такође Пресуду Окружног суда у Ужицу, Гж. 1393/08 од 18. јуна 2008. године.

²² Тако је, према схватању Врховног суда Србије, наручилац посла прихватио ризик штете у смислу чл. 163 ЗОО када је, противно упозорењу посленика, инсистирао на томе да се смеша концентрата за исхрану пилића припреми другачије од онога што је уобичајено, па су пилићи уинули. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 5310/02 од 16. јуна 2003. године. Исти суд сматрао је да радник који је пристао да ради на радном месту са нижим степеном стручне спреме, не може тражити разлику до пуног износа зараде предвиђене за стручну спрему коју има. Суд је у овоме видео

2.2. Временско ограничење одговорности

Под временским ограничењем одговорности за проузроковану штету мисли се пре свега на институт застарелости и његов утицај на утуживост оштећениковог права на накнаду претрпљене штете. Време застарелости тече само ако је поверилац у могућности да захтева испуњење обавезе,²³ па то ипак не чини. Правни поредак спреман је да толерише пасивност оштећеника једно ограничено, законом одређено време. По протеклу тог времена право на накнаду штете застарева и оштећеник губи захтев према лицу одговорном за штету. Ипак, суд може да узме у обзир ову промену у квалитету оштећениковог права само ако се одговорно лице на њу позове. Одговорно лице које оштећенику не приговори застарелост него исплати накнаду, нема право на повраћај датог ни ако није знао да може да одбије да изврши своју обавезу.

Наплативост застарелог потраживања указује на то да правни поредак види у установи застарелости убојито средство за контролу трајања судских поступака, али не спори да је приговор застарелости веома слаб аргумент у моралном смислу. На овај начин удовољава се захтеву правне сигурности, односно штити основано поуздање других да је оштећеник који дуго не предузима кораке ка остваривању свога права на накнаду за то право изгубио интерес.

Према императивном правилу српског права (чл. 364 ЗОО) време које је законом одређено за застарелост потраживања не може се мењати правним послом, нити се на тај начин могу мењати законска правила о прекиду и застоју застарелости.²⁴ Право на накнаду проузроковане штете застарева за три године од када је оштећеник дознао за штету и за лице које је штету проузроковало, а у сваком случају за пет година од када је штета настала (чл. 376, ст. 1 и 2 ЗОО).²⁵ Овај

пристанак оштећеника из чл. 163, ст. 1 ЗОО. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 6380/98 од 3. децембра 1998. године. Вид. такође Пресуду Врховног суда Србије, Рев. II 1039/04 од 23. фебруара 2005. године. (Све овде наведене одлуке домаћих судова преузете су из базе *ParagrafLex*, осим ако је изричито наведен други извор.)

²³ Под овим мисли се на постојање права повериоца да захтева судску заштиту свога потраживања. Тако: Ole Lando, Eric Clive, André Prüm, Reinhard Zimmerman (eds.), *Principles of European Contract Law*, Part III, Kluwer Law International, The Hague 2003, 168, François Terré, Philippe Simler, Yves Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Dalloz, Paris 2005⁹, 1402.

²⁴ То није тако у свим правима. Вид. више Марија Караникић Мирић, „Застарелост потраживања накнаде штете проузроковане кривичним делом“, *Анали Правног факултета у Београду* 1/2011, 181.

²⁵ Субјективни рок од три године почиње да тече од дана када су оштећеном били доступни потпуни подаци о лицу које је штету причинило, као и подаци о свим елементима на основу којих се, поред сазнања да је штета настала, могао утврдити обим настале штете. Под сазнањем оштећеника за штету, у правном смислу, подразумева се не само сазнање о настанку штетног догађаја, већ и сазнање о обиму

потоњи, петогодишњи рок узима се у обзир тек ако субјективни, трогодишњи рок истиче за више од пет година од настанка штете.²⁶ Посебно правило важи када је штета проузрокована кривичним делом (чл. 377 ЗОО). У таквом случају, ако је за кривично гоњење предвиђен дужи рок застарелости од рокова прописаних општим правилом о застарелости права на накнаду штете, законодавац прописује да потраживање накнаде штете према одговорном лицу застарева када истекне време одређено за застарелост кривичног гоњења.²⁷

Објективни рок застарелости потраживања накнаде штете од производа са недостатком продужен је ради усклађивања домаћег потрошачког права са правом Европске уније,²⁸ и то у случајевима када се трговац налази у улози одговорног лица, а оштећеник је физичко лице у својству потрошача. Одредбом чл. 64 ЗЗП прописано је да потраживање накнаде штете од производа са недостатком застарева за три године од када је оштећени дознао за штету, недостатак и идентитет произвођача, а у сваком случају за време од десет година од дана када је произвођач ставио у промет производ са недостатком. Ту је објективни рок застарелости двоструко дужи него што је то предвиђено Законом о облигационим односима.²⁹ Поред тога, овај рок не тече од када је штета настала – како прописује ЗОО, него од дана када је произвођач пустио производ у промет.

штете, односно елементима на основу којих се може утврдити њена висина. Сазнање о штетнику подразумева и сазнање о условима под којима одређени субјекат одговара за штету према позитивном материјалном праву. Тако: Решење Привредног апелационог суда, Пж. 7344/10 од 29.4.2010. године.

²⁶ „Субјективни рок од три године увек се креће у оквиру објективног рока од пет година.“ Решење Вишег трговинског суда, Пж. 231/07 од 7.3.2007. године. Вид. више о застарелости потраживања накнаде штете: М. Караникић Мирић (2011), 182-185.

²⁷ Вид. више: М. Караникић Мирић (2011), 185-196.

²⁸ Основ за то су чл. 90 Устава Републике Србије (*Службени гласник РС*, бр. 83/06), у којем стоји да Република Србија штити потрошаче, те да су забрањени нечасно поступање на тржишту и радње усмерене против здравља, безбедности и приватности потрошача, као и чл. 78 Закона о потврђивању Споразума о стабилизацији и придруживању (*Службени гласник РС*, бр. 83/08), који налаже сарадњу Републике Србије са европским заједницама и државама чланицама, ради усглашавања стандарда заштите потрошача у Србији са европским стандардима.

²⁹ До усвајања ЗОО објективни рок застарелости права на накнаду штете трајао је колико и општи рок застарелости, а то је десет година. Вид. Чл. 14 и чл. 19, ст. 2, Закон о застарелости потраживања, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 40/53 и 57/54. Ни у првој верзији ЗОО није прављена разлика између поменутих рокова, али су у њој оба рока скраћена на по пет година. Тек изменама и допунама ЗОО из 1993. године, општи рок застарелости продужен је на десет година, а објективни рок застарелости потраживања накнаде штете није мењан – он је и даље пет година. Вид. *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93. Комисија за израду Грађанског законика разматра продужење овог потоњег рока на десет година, то јест повратак на решење старог Закона о застарелости потраживања. Вид. Комисија за израду Грађанског законика, 142-143.

Упркос томе што је новим законом продужено време за које застарева потраживање накнаде штете од производа с недостатком, нова одредба може у одређеним ситуацијама да погодује произвођачу, тако што ће га заштитити од одговорности за недостатаке који имају одложено дејство. До тога долази управо зато што је новом одредбом померено време од када тече апсолутни рок застарелости, па то више није настанак штете, него време пуштања производа у промет. Штетне последице појединих производа као што су лекови могу да се испоље и десет година након пуштања у промет и конзумације.³⁰

У случајевима када одговорно лице исплати оштећенику накнаду штете по правилима о одговорности за другога, а има право да од штетника захтева накнаду плаћеног износа, то право му застарева у року од шест месеци од дана исплаћене накнаде штете (чл. 171 и 172 ЗОО). Законодавац је овде нарочито нетолерантан према пасивности повериоца, остављајући му само шест месеци за истицање регресног захтева према штетнику.

Временско ограничење одговорности за причињену штету везује се не само за застарелост права на накнаду штете, него и за дејство института преклузије. Примера ради, право на накнаду штете по Бечкој конвенцији о грађанској одговорности за нуклеарне штете престаје ако се не поднесе тужба у року од десет година од дана кад се догодио нуклеарни удес. Ако је нуклеарна штета изазвана нуклеарним удесом у вези са нуклеарним материјалом који је у време удеса био украден, изгубљен, бачен с брода или напуштен, тај рок се рачуна од дана нуклеарног удеса, али не може бити дужи од 20 година од дана крађе, губитка, бацања с брода или напуштања.³¹ Као други пример могао би да послужи преклузивни рок из чл. 35 Конвенције о обједињавању извесних правила за међународни превоз ваздушним путем. Ту оштећеник губи право на накнаду штете ако тужба није поднета у року од две године од дана доласка ваздухоплова на одредиште, односно од дана када је ваздухоплов требало да стигне на одредиште, односно од дана када је превоз обустављен.³²

³⁰ Време пуштања производа у промет значајно је не само за питање застарелости потраживања, већ и зато што се многе околности од значаја за постојање одговорности произвођача цене према времену када је производ пуштен у промет. На пример, произвођач не одговара ако докаже да он није пустио производ у промет, односно да је недостатак којим је проузрокована штета настао након што је производ пуштен у промет. Не може се сматрати да производ има недостатак само зато што је касније пуштен у промет квалитетнији производ. Сматра се да производ има недостатак ако није безбедан у мери коју потрошач с правом очекује, узимајући у обзир и време када је тај производ пуштен у промет. Вид. чл. 59 и 62, ЗЗП.

³¹ Вид. чл. VI Конвенције, Закон о ратификацији бечке конвенције о грађанској одговорности за нуклеарне штете, *Службени лист СФРЈ Међународни уговори*, бр. 5/77.

³² У закону којим Србија потврђује ову конвенцију, губитак права на накнаду штете услед протекла рока за подношење тужбе означен је као *застарелост*. Вид.

2.3. Ограничења у погледу основа

Један од механизма којима се у одштетном праву ограничава домашај установе одговорности јесте отежавање услова који треба да буду задовољени како би се одговорност уопште могла засновати. Међу услове за заснивање одговорности треба убројати постојање основа, односно разлога из којег се одговара.³³ Ограничење у погледу основа могуће је на терену субјективне одговорности, захваљујући томе што се кривица као основ овог вида одговорности јавља у више облика то јест степенова. Степеновање кривице омогућава, између осталог, да се отежа заснивање одговорности за причињену штету, тако што се одговорност условљава постојањем кривице штетника односно одговорног лица у вишем степену од оног који је нормално довољан за постојање одговорности.

У начелу, за заснивање субјективне одговорности у одштетном праву довољан је најнижи степен кривице, а то је обична непажња.³⁴ Штавише, законска претпоставка кривице из чл. 154 ЗОО односи се управо на степен обичне непажње.³⁵ Међутим, законода-

чл. 35 Конвенције, Закон о потврђивању Конвенције о обједињавању извесних правила за међународни превоз ваздушним путем, *Службени гласник РС Међународни уговори*, бр. 38/09. Ипак, ту је реч о институту преклузије. Упор. „The right to damages shall be extinguished if an action is not brought within a period of two years, reckoned from the date of arrival at the destination, or from the date on which the aircraft ought to have arrived, or from the date on which the carriage stopped.“ Article 35, Convention for the Unification of Certain Rules for International Carriage by Air, Montreal, 28 May 1999. Исто: U. Magnus, 277. Правила Монреалске конвенције које се односе на одговорност авио превозника за штету коју претрпе путници, укључујући штету на пртљагу, имплементирана су, уз извесне допуне, у право Европске уније. Уједно, примена тих правила проширена је на унутрашњи превоз ваздушним путем у свакој од земаља чланица. Вид. Article 1, Regulation (EC) No 889/2002 of the European Parliament and of the Council of 13 May 2002 amending Council Regulation (EC) No 2027/97 on air carrier liability in the event of accidents, *OJ L 140*, 30.05.2002, 2 5. Више о Монреалској конвенцији: Bernhard A. Koch, „Other Strict Liabilities“, *Tort Law of the European Community* (eds. H. Koziol, R. Schulze), 140 148.

³³ Вид. Михаило Константиновић, „Основ одговорности за проузроковану штету“, *Анали Правног факултета у Београду* 3 4/1982, 507 518.

³⁴ *In lege aquilia et levissima culpa venit*. Ulpianus 42 ad sab., *Digestae* 9.2.44. Вид. више Михаило Константиновић, *Облигације и уговори. Скица за законик о облигацијама и уговорима*, Службени лист, Београд 1996, 90 91, Миодраг Орлић, „Субјективна деликтна одговорност у српском праву“, *Правни живот* 10/2010, 809 840, Миодраг Орлић, „Есеј о кривници у грађанском праву“, *Правни живот* 1 2/2009, 179 198, М. Караникић Мирић (2009), 187 220, Марија Караникић Мирић, „Претпоставка кривице“, *Правни живот* 11/2009, 941 958. У француском праву: „L'application de l'art. 1382 n'exige pas l'existence d'une intention de nuire.“ Civ. 2e, 2 avr. 1997: Bull. civ. II, no 113, D. 1997. 411, note Edelman.

³⁵ „По правилу о претпостављеној кривници (чл. 154 ст. 1 ЗОО) претпоставља се само најблажи степен кривице учиниоца штете (обична непажња). Тежи степен кривице (груба непажња и намера) претпоставља се само ако је таква претпоставка

вац у одређеним случајевима условљава заснивање одговорности постојањем крајње непажње или чак намере на страни штетника, или прописује квалификовани облик кривице штетника као услов за настанак регресног захтева на страни одговорног лица, или везује неке друге правне последице за постојање појачаног облика кривице.

Тамо где српски законодавац прави разлику између крајње и обичне непажње, крајња непажња се по својим правним последицама изједначава са намером, у складу са начелом *Culpa lata dolo aequiparatur*.³⁶ Примера ради, 1. када послодавац исплати накнаду штете коју је његов запослени проузроковао трећем лицу на раду или у вези са радом, има право на регрес једино ако је запослени штету проузроковао намерно или крајњом непажњом (чл. 171, ст. 2 ЗОО), 2. до снижења накнаде из чл 191, ст. 1 ЗОО не може доћи ако је штета причињена намерно или крајњом непажњом, 3. императивним правилом из чл. 265, ст. 1 ЗОО прописано је да се одговорност за намеру и крајњу непажњу не може унапред искључити уговором.³⁷ ЗОО ни на једном месту не прописује посебне правне последице крајње непажње, то јест правне ефекте које би крајња непажња имала за разлику од обичне непажње и намере.³⁸

ЗОО ретко прописује специјалне правне последице намере – последице које не важе у случају проузроковања штете крајњом непажњом. Пример за овакву ситуацију представљају 1. директна

законским правилом изричито утврђена, или ако из смисла односног законског правила то недвосмислено произлази. Изван тих случајева степен кривице доказује се према општим правилима доказног поступка.“ Закључак XIV заједничке седнице Савезног суда, републичких и покрајинских врховних судова и Врховног војног суда од 25 и 26. марта 1980. године, *Збирка судских одлука*, књ. V, св. 1, 18. О идеји да треба претпоставити намеру, која се јавила у кратком периоду од доношења ЗОО до овог закључка домаћих судова, вид. М. Караникић Мирић (2009b), 944 946. Вид. још Тодор Ачански, „Претпостављена кривица као општи основ одговорности за штету“, *Анали Правног факултета у Београду* 1 4/1983, 59 73.

³⁶ Вид. више о овом начелу у Jean Limpens, Robert M. Kruithof, Anne Meinertzhagen Limpens, „Liability for One’s Own Act“, *International Encyclopedia of Comparative Law*, Volume XI, (André Tunc, ed.), Part I, 32 35.

³⁷ Вид. такође чл. 172, ст. 2, чл. 265, ст. 4, чл. 266, ст. 2, чл. 671, чл. 672, ст. 1, чл. 674, чл. 733, чл. 870 ЗОО.

³⁸ Судаћи по томе, наш законодавац не сматра да би морална осуда коју на мерно проузроковање штете евентуално завређује, могла да оправда изузетан правни статус намере: у нашем одштетном праву у намери се не препознаје снажан морални елемент, који би требало јасно раздвојити од сваког непажљивог поступања. За разлику од таквог становишта, они који критикују начело *Culpa lata dolo aequiparatur* по правилу полазе од идеје да посебне правне последице намерног проузроковања штете треба да означе вредносну разлику између намере да се другоме нашкоди и свих оних случајева у којима таква намера не постоји – ма како непажљиво штетник поступао. Вид. више Aline Vignon Barrault, *Intention et responsabilité civile*, Presses Universitaires d’Aix Marseille, Aix en Provence 2004, 80 85, М. Караникић Мирић (2009), 181 183.

одговорност запосленог за штету коју је на раду или у вези с радом намерно проузроковао трећем лицу (чл. 170, ст. 2 ЗОО) и 2. немогућност да пребијањем престане потраживање настало намерним проузроковањем штете (чл. 341, ст. 3 ЗОО).³⁹

У појединим случајевима законодавац ограничава домашај установе одговорности, односно сужава круг ситуација у којима се она може засновати, тако што ублажава стандард основано очекиване пажње, то јест снижава основана очекивања у погледу пажљивости у поступању одређене категорије штетника. Такав је случај штетника који штету проузрокују чинећи нешто зарад користи оштећеника. Од њих се очекује брижљивост какву показују у властитим пословима (чл. 191, ст. 2 ЗОО). Законодавац је овај институт сместио под наслов *Снижење накнаде*, мада се ту не ради о снижењу накнаде на коју оштећеник има право, него о снижењу стандарда према којем се цени штетничково поступање.

2.4. Ограничења у погледу идентитета оштећеника односно одговорног лица

Као механизам за ограничавање домашаја установе одговорности за проузроковану штету домаћи законодавац у неким случајевима сужава појам оштећеника, односно ограничава круг лица која могу да се квалификују као поверилац накнаде претрпљене штете.

Законско ограничење одговорности за штету у погледу оштећеника постоји код неких облика одговорности из скупине института која се у ЗОО назива *Посебним случајевима одговорности*.⁴⁰ Ту скупину чини пет облика одговорности који се међусобно разликују по основу и условима, идентитету одговорног лица, разлозима из којих се може ослободити одговорности, па чак и врстама штете за коју се одговара. Реч је о резидуалној категорији, то јест о посебним случајевима одговорности којима је заједничко само то што се не могу без компромиса сврстати у било коју раније формирану категорију.⁴¹ Међутим, прва три међу посебним случајевима

³⁹ Вид. такође чл. 114 и чл. 929, ст. 2 ЗОО.

⁴⁰ Вид. Чл. 180 184, ЗОО. Реч је о следећим институтима: (1) одговорност услед терористичких аката, јавних демонстрација или манифестација, (2) одговорност организатора приредби, (3) одговорност због ускраћивања неопходне помоћи, (4) одговорност у вези са обавезом закључења уговора, и (5) одговорност у вези са вршењем послова од општег интереса. Ови облици одговорности нису били предвиђени Скицом за законик о облигацијама и уговорима.

⁴¹ Поједини аутори сматрају да је овим облицима одговорности заједничко то што штета настаје у околностима које налажу да се грађанима пружи појачана заштита. Вид. Владан Станковић, „Члан 180“, у: Слободан Перовић, Драгољуб Стојановић (ур.), *Коментар Закона о облигационим односима*, Културни центар у Горњем Милановцу, Правни факултет у Крагујевцу, 1980, 534-535. Међутим, заштита која је

одговорности, а то су одговорност услед терористичких аката, јавних демонстрација или манифестација (чл. 180), одговорност организатора природби (чл. 181) и одговорност због ускраћивања неопходне помоћи (чл. 180), имају заједничку особину да се у позицији оштећеника може наћи само физичко лице.

На нешто општијем нивоу, када је реч о претрпљеној моралној штети, у српском праву се као оштећеник може квалификовати искључиво физичко лице.⁴²

Поред тога, према поменутих правилима новог српског ЗЗП о одговорности произвођача за штету од производа с недостатком (чл. 59–65), положај оштећеника може имати једино физичко лице. Ова правила специјална су у односу на чл. 179 ЗОО и примењују се само у потрошачком контексту. Од усвајања посебног режима одговорности који је прописан новим ЗЗП, треба узети да се старија правила ЗОО о одговорности произвођача за штету од ствари с недостатком, као и припадајућа схватања домаћих судова, примењују само када се у позицији оштећеника налази правно лице.⁴³

гарантована овим правилима понекад је слабија од заштите коју пружају општа правила о вануговорној одговорности. Примера ради, одговорност због ускраћивања неопходне помоћи заснива се на доказаној, а не на претпостављеној кривици. Поред тога, у посебним случајевима одговорности у вези са обавезама закључења уговора и вршења послова од општег интереса, појам оштећеника односно лица коме се пружа заштита није ограничен на грађане односно физичка лица.

⁴² У току је расправа о проширењу одговорности за штету у српском праву тако да се право на накнаду појединих видова моралне штете призна и правним лицима. Комисија за изradу Грађанског законика разматра признање правним лицима права на накнаду у вези са повредом угледа и других вредности које произлазе из природе њиховог субјективитета. Вид. Комисија за изradу Грађанског законика, 82.

⁴³ Нова правила потрошачког права која се тичу одговорности произвођача за штету од производа с недостатком усвојена су из два разлога. Први је усклађивање српског права са правом Европске уније у овој области, а други стварање повољнијег режима за оштећеника у потрошачком контексту у односу на положај који му је гарантован одредбама чл. 179 ЗОО и припадајућом судском праксом. Ту се мисли на схватања судова о томе шта је недостатак, ко се квалификује као произвођач и томе слично. Парадоксално, ЗОО и на њему настала пракса домаћих судова у појединим аспектима нуде јачу правну заштиту оштећенику него што то чини специјални режим новог српског ЗЗП. До тога је дошло зато што Директива о одговорности за штету од производа са недостатком, која је новим ЗЗП транспонована у српско право, по одређеним питањима слабије штити оштећеника него затечена правила ЗОО. Примера ради, ЗЗП ограничава врсте штете за које произвођач одговара по овом основу (вид. одредбу чл. 5, ст. 1. тач. 25 ЗЗП, којом се појам штете редукује на последње смрти, телесне повреде, односно уништења или оштећења имовине коју је оштећени обично лично користио или трошио), док ЗОО не познаје такво ограничење. Могуће је, дакле, да оштећенику у појединим случајевима буде повољније да накнаду захтева позивајући се на ЗОО него на специјални режим. Треба сачекати став који ће с тим у вези заузети српски судови. Према последњим схватањима Европског суда, Директива о одговорности за штету од производа са недостатком спада у ред такозваних максималних директива, што значи да држава чланица није слобод

Ограничење одговорности у погледу одговорног лица подразумева постојање посебних правила којима се од одговорности за штету изузимају неки субјекти о чијој би се одговорности по општим правилима могло расправљати. Један од разлога из којих законодавац понекад томе прибегава јесте контрола броја потенцијално тужених.

Тако за штету од производа са недостатком одговара једино произвођач као непосредни творац ризика, а не читав низ лица у продајном ланцу, преко којих је дефектни производ на крају стигао до коначног корисника.⁴⁴ Поред тога, за штету коју запослени проузрокује трећем лицу на раду или у вези с радом одговара послодавац, под условима из чл. 170 ЗОО. Према општим правилима о одговорности за штету, запослени би требало да буде одговоран ако на његовој страни постоји макар обична непажња. Међутим, законодавац је ограничио одговорност запосленог на случајеве када је штета проузрокована намерно. Терет доказивања намере пада на оштећеника. Затим, када је имаоцу одузета опасна ствар на противправан начин за шта он није одговоран, за штету која потиче од те ствари не одговара ималац, него онај ко је ствар противправно одузео (чл. 175 ЗОО).

Поред контроле броја потенцијално тужених лица законодавац у свим наведеним случајевима мора имати и друге правно-политичке разлоге да ограничи домашај установе одговорности у погледу идентитета дужника накнаде. Наиме, овај облик ограничења одговорности ускраћује оштећенику могућност избора између више дужника накнаде штете, што је облик заштите од неплатежности било којег од њих.⁴⁵ Због тога је неопходно да се ограничење одговорности у погледу идентитета одговорног лица увек заснује на ваљаним правно-политичким разлозима.

2.5. Ограничења у погледу врсте штете

У одређеним случајевима законодавац ограничава домашај установе одговорности тако што сужава круг штета за које се може захтевати накнада. Примера ради, у српском праву држава одговара како за имовинску, тако за моралну штету до које је дошло услед терористичког акта, односно приликом јавних демонстрација или

на да својим унутрашњим прописом оштећенику пружи јачу заштиту од оне која је предвиђена директивом. Упор. С 52/00, Judgment of 25/04/2002, Commission v. France (Rec. 2002, p. I 3827), С 183/00, Judgment of 25/04/2002, González Sánchez (Rec. 2002, p. I 3901), С 154/00, Judgment of 25/04/2002, Commission v. Greece (Rec. 2002, p. I 3879). Вид. више М. Караникић Мирић (2008), 131-132.

⁴⁴ У. Magnus, 284. У српском праву, појам прозводјача у контексту његове објективне одговорности за штету од дефектног производа уређују одредбе чл. 5, ст. 1, тач. 15 и чл. 62, ст. 2 ЗЗП.

⁴⁵ *Ibid.*

манифестација (чл. 180 ЗОО).⁴⁶ Међутим, држава не одговара за све облике моралне и имовинске штете, већ само за штете које настају у случају смрти, телесне повреде, као и уништења или оштећења имовине физичког лица.⁴⁷ Ако оштећеник изабере да уместо државе тужи познатог му штетника, то јест да према општим правилима о одговорности захтева накнаду непосредно од лица које му је проузроковало штету, општа правила о одговорности важе и у погледу врста штете за коју такав штетник одговара.⁴⁸

Домаћи законодавац редуковао је појам штете и у случају одговорности организатора приредбе. Наиме, организатор окупљања већег броја људи у затвореном или на отвореном простору не одговара за сваку штету која настане као последица гибања маса, општег нередица или других посебних околности до којих може да дође на једној приредби, већ само за штету насталу смрћу или телесном повредом (вид. чл. 181 ЗОО).

Исти метод ограничења домашаја установе одговорности примењен је у потрошачком контексту, па произвођач ствари са недостатком не одговара за сваку штету од тог недостатка, већ само за

⁴⁶ Вид. В. Станковић, 535. Вид. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 2937/05 од 13. априла 2006. године, Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 2222/05 од 28. септембра 2005. године. Домаћи аутори сматрају да држава одговара и за ону штету коју законитим и правилним вршењем службе проузрокује радник надлежног државног органа у покушају да спречи штету од аката терора или насиља, јавних демонстрација или манифестација, будући да и такво поступање радника државних органа представља адекватну последицу ових дешавања. Тако: Ђорђе Николић, „Илан 180“, у: *Коментар Закона о облигационим односима*, (1995), 415. Треба нагласити да држава одговара за штету и ако је поступање радника надлежног државног органа у супротстављању актима тероризма, односно у настојању да сузбије јавне демонстрације или манифестације, било незаконито или неправилно. Такво поступање радника државног органа не може се сматрати адекватном последицом терористичког акта, јавних демонстрација или манифестација. Међутим, тада одговорност државе може бити заснована на посебном пропису (вид. чл. 166 Закона о полицији, *Службени гласник РС*, бр. 101/05 и 63/09 одлука УС), а у сваком случају на одредбама чл. 172 ЗОО.

⁴⁷ Законодавац на овом месту не помиње штете до којих долази нарушавањем здравља, али треба узети да су такви случајеви обухваћени појмом штете настале телесном повредом. Ђ. Николић, 414.

⁴⁸ То уједно значи да би и правно лице у својству оштећеника могло да захтева накнаду материјалне штете. Према схватању домаћих судова, правно лице не може имати право на накнаду моралне штете. Упор. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 611/01 од 25. децембра 2002. године, Решење Врховног суда Србије, Прев. 127/97 од 26. марта 1997. године. Ове одлуке односе се на повреду доброг пословног угледа правног лица. У случају смрти, повреде тела или нарушавања здравља до којих је дошло услед терористичког акта, односно приликом јавних демонстрација или манифестација, могло би се, макар на теоријској равни, отворити питање материјалне штете коју правно лице у својству послодавца односно наручиоца одређеног посла трпи због смрти или повреде запосленог односно посленика, који обавља високо специјализоване послове или послове везане за личност.

ону која је настала смрћу, телесном повредом, односно уништењем или оштећењем имовине коју је оштећени обично користио за личну употребу или потрошњу (чл. 5, ст. 1. тач. 25 ЗЗП).

Поред наведених примера законодавне активности сужавања круга штета за које се по одређеном основу може одговарати, на општијем нивоу може се уочити да сам правни појам штете, па и правни појам узрочне везе, имају нормативну функцију. Прописујући која се релација може сматрати каузалном и која се повреда може сматрати штетом, грађанско право поставља сопствене лимите, то јест границе у којима се може утврђивати нечија одговорност.⁴⁹

2.6. Ограничење у погледу износа дуговане накнаде

Домашај и друштвени ефекти установе одговорности за причињену штету могу се ограничити, између осталог, 1. прописивањем највишег износа накнаде, тако да укупан износ накнада штете свим оштећеницима за који се терети једно лице поводом једног штетног догађаја или у једном периоду не може да премаши одређени износ, као и 2. прописивањем најмањег износа штете поводом којег се може засновати одговорност према појединачном оштећенику.

У првом случају, обично је реч о масовним штетама, мада то не мора бити случај. Прописивање максималног износа накнаде коју поводом једног штетног догађаја, или у једном периоду, може да дугује једно одговорно лице, представља уступак захтеву правне сигурности. Овим ограничењем постиже се социјализација одговорности у ширем смислу, тако што се ризик штете расподељује између одговорног лица и потенцијалних оштећеника. Поред тога, долази до социјализације ризика у ужем смислу, будући да прописивање максималног износа за који се може одговарати олакшава потенцијално одговорном лицу да се осигура од одговорности.

У другом случају, друштвена сврха прописивања минималног износа испод којег појединачни оштећеник не може да оствари право на накнаду претрпљене штете састоји се у контроли броја поступака по захтевима за накнаду штете, то јест у избегавању масовног парницења око минималних износа.

На пример, поменутом Директивом о одговорности за штету од производа са недостатком прописан је минималан износ штете на имовини од 500 евра.⁵⁰ Ризик од штета које су мање од прописаног

⁴⁹ М. Караникић Мирић (2009), 119.

⁵⁰ Вид. Art. 9, Directive 85/374/ЕЕС. У Директиви се као доња граница одговорности произвођача поставља 500 ECU (*European Currency Unit*). Од 1. јануара 1999. године еки је замењен евром у односу један према један. Истим чланом Директиве искључена је вануговорна одговорност произвођача за штету на самом дефектном производу. Директива не дира у његову евентуалну уговорну одговорност

износа остаје на оштећенику. Ако штета премашује прописани износ, одговорно лице дужно је да плати све преко тог износа. Другим речима, првих 500 евра материјалне штете увек сноси оштећеник.⁵¹ У преамбули Директиве недвосмислено је опредељена сврха овог ограничења, а то је да се избегне масовно парницење.⁵²

Према схватању Европског суда правде, државе чланице дужне су да својим унутрашњим прописима на овај начин ограниче одговорност произвођача. Одредба Директиве којом се искључује одговорност произвођача за штете испод 500 евра не може се тумачити као опциона.⁵³ Ипак, српски законодавац определио се за то да у домаће право још увек не уведе овај вид ограничења одговорности у погледу износа дуговане накнаде.⁵⁴ Србија не би могла да испуни обавезу која је поменутом Директивом наметнута државама чланицама на тај начин што би изабрала одређени износ испод којег произвођач не одговара а који би одговарао њеним унутрашњим приликама. Другим речима, ограничење одговорности произвођача по себи није довољно – неопходно је да се граница одговорности постави управо на оном износу који је прописан Директивом. Међутим, прописани износ од 500 евра чини се неоправдано високим из перспективе економске моћи потрошача у Србији, па је највероватније због тога ово ограничење изостављено приликом доношења новог Закона о заштити потрошача. Поред тога, сврха овога ограничења била би, како је преамбулом Директиве јасно опредељено, да се спречи претерано парницење. Држава која се обавезала да своје законе усклади са правом Европске уније није у позицији да испитује сврховитост сваког

за материјалне недостатке продате и предате ствари. Међутим, по том основу се на одговорност може позвати само онај произвођач који је истовремено продавац или дистрибутер, а на одговорност га може позвати једино купац.

⁵¹ У енглеском тексту Директиве, минимални износ штете означен је као *a lower threshold of 500 ECU*, што може да упути на закључак да оштећеник којем је причињена штета у износу мањем од 500 ECU нема право ни на какву накнаду, док онај ко је претрпео штету у већем износу од тога, има право на потпуну накнаду укупне претрпљене штете. Међутим, из текста Директиве на другим језицима (на пример, *sous déduction d'une franchise de 500 Écus*), као и из преамбуле Директиве, јасно је да се прописани износ одбија од сваке накнаде, односно да првих 500 евра штете увек сноси оштећеник. Вид. више Jane Stapleton, *Product Liability*, Butterworths, London 1994, 54. Одредба о минималном износу у литератури често се препознаје као спорна односно двосмислена. Упор. Miquel Martin Casals, „Spanish product liability today – adapting to the „new“ rules“, (ed. D. Fairgrieve), *Product Liability in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, 62–65.

⁵² „[...] damage to property [...] should nevertheless [...] be subject to a deduction of a lower threshold of a fixed amount in order to avoid litigation in an excessive number of cases;“ Recitals, Directive 85/374/EEC.

⁵³ Упор. С 52/00, Judgment of 25/04/2002, Commission v. France (Rec. 2002, p. I 3827), С 154/00, Judgment of 25/04/2002, Commission v. Greece (Rec. 2002, p. I 3879).

⁵⁴ Вид. чл. 5, ст. 1, тач. 25 и чл. 59–65, ЗЗП.

појединачног правила комунитарног права. Ипак, овде треба истаћи да у Србији не постоји опасност од масовног парничења у потрошачком контексту. Управо супротно, трећи за редом закон у области заштите потрошача не живи у судовима. У грађанским парницама судови и даље примењују одредбе ЗОО у стварима које су посебно уређене новим ЗЗП.⁵⁵ У том смислу, правило да првих 500 евра штете увек пада на оштећеника у Србији би само продубило проблем.

У Директиви о одговорности за штету од производа са недостатком постоји пример и за ограничење одговорности у погледу максималног дугованог износа накнаде. Наиме, одредбом чл. 16 (1) Директиве остављена је могућност државама чланицама да укупну одговорност једног произвођача за штету од смрти или телесне повреде изазване истом врстом производа са истим недостатком ограниче на износ који не може бити мањи од 70 милиона ЕСУ.⁵⁶ Српски законодавац није искористио ову опцију, односно није ограничио одговорност произвођача у погледу највећег износа накнаде коју би могао да дугује поводом истог недостатка на производима исте врсте.

На општијем нивоу од наведених (и осталих) конкретних ограничења одговорности у погледу износа дуговане накнаде, налази се институт одштетног права који је овде већ поменут, а носи назив снижење накнаде и уређен је одредбом чл. 191, ст. 1 ЗОО и припадајућом праксом домаћих судова.⁵⁷ Реч је о законском прави-

⁵⁵ Више о томе: Marija Karanikić Mirić, „Tentative Explanations of the Enforcement Failure of Consumer Legislation in Serbia“, Paper presented at the Thirteenth Mediterranean Research Meeting, Florence and Montecatini Terme 21-24 March 2012, organized by the Robert Schuman Centre for Advanced Studies at the European University Institute, у припреми.

⁵⁶ У Европској унији расправљало се у подизању ове границе на 140 милиона евра. Упор. Recommendation for second reading on the common position adopted by the Council with a view to adopting a European Parliament and Council Directive amending Council Directive 85/374/EEC on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products (12872/1/98 C4 0016/99 97/0244(COD)).

⁵⁷ „Имовинско стање онога ко другоме одговара за проузроковану нематеријалну штету узима се у обзир као социјална категорија само у случају када би овај због плаћања накнаде сам дошао у такву оскудицу да би тиме био угрожен његов социјални положај, односно социјална стабилност. Зато се имовинско стање правног лица које одговара за штету не узима у обзир при одмеравању накнаде за нематеријалну штету.“ Закључак са саветовања Савезног суда, врховних судова република и аутономних покрајина и Врховног војног суда од 15. и 16. октобра 1986. године у Љубљани, Закључак број 18, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, бр. 2/1987. Вид. такође: Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 2112/04 од 9.12.2004. године, Пресуда Окружног суда у Ваљеву, Гж. 920/04 од 30.9.2004. године. Треба имати на уму да се одредбе ЗОО о подељеној одговорности и снижењу накнаде које важе за имовинску, сходно примењују на неимовинску штету. Вид. чл. 205 ЗОО. Комисија за израду грађанског законика разматра проширење ове одредбе на сходну примену правила о одређивању накнаде по правичности. Вид. Комисија за израду

лу које даје овлашћење суду да, водећи рачуна о имовном стању оштећеника, осуди одговорно лице да исплати мању накнаду него што износи штета, ако је одговорно лице слабог имовног стања у мери да би га исплата потпуне накнаде довела у оскудицу, а штета није причињена ни намерно ни крајњом непажњом. На тај начин конституисан је изузетак од општег правила да суд, узимајући у обзир и околности након проузроковања штете, досуђује накнаду у износу потребном за довођење оштећеника у имовно стање у каквом би био да је изостала штетна радња или пропуштање (чл. 190 ЗОО).

У начелу, имовна стања оштећеника и одговорног лица нису од правног значаја и не могу бити разлог да се одговорност за штету у погледу дугованог износа накнаде било прошири било ограничи. То не значи да судије *de facto* не разматрају и податак о имовинском статусу ових лица, на начин на који разматрају остале околности које су са становишта права тривијалне, али се човек, ако за њих зна, тешко може одупрети томе да и о њима размисли, већ само да питање сиромаштва или богатства учесника у штетном догађају у начелу нема правне последице. Имовно стање оштећеника има информативну вредност, утолико што се стварна штета коју оштећеник може да претрпи начелно креће у оквирима његове активе. С друге стране, имовно стање одговорног лица не говори апсолутно ништа о висини обавезе накнаде штете која на страни тог лица може да настане.

Аргумент имовног стања како оштећеника, тако одговорног лица, може се увести у расправу о висини дуговане накнаде само изузетно, под условима које је законодавац изричито поставио. Уз наведени институт снижења накнаде, српско право познаје још неке ситуације у којима су судови овлашћени да, приликом утврђивања накнаде на коју оштећеник има право, узму у обзир имовински статус страна у спору. Такви су случајеви одговорности по основу правичности из чл. 169 ЗОО. Реч је о ситуацијама када се накнада не може остварити по редовним правилима, зато што онај ко би требало да одговара за причињену штету није у стању да ту штету накнади. То може да буде малолетник који је способан за расуђивање или лице које је било дужно да надзире штетника који није способан за расуђивање. У таквим случајевима суд може, по изричитом законском овлашћењу, да на потпуну или делимичну накнаду штете осуди лице чија одговорност се по редовним правилима не би могла засновати. То може да буде штетник који је неспособан за

Грађанског законика, 84. Институт подељене одговорности из чл. 192 ЗОО не разматра се у овом раду, будући да су предмет рада инструменти којима се одговорност ограничава у присуству свих услова за њено заснивање. Насупрот томе, позивањем на правило о подељеној одговорности одговорно лице на терену узрочности негира испуњеност услова за заснивање одговорности за онај део штете чијем настанку је допринео сам оштећеник.

расуђивање или родитељ малолетника способног за расуђивање на чијој (родитељевој) страни нема кривице. Одлучујући о овоме, суд је по закону дужан да узме у обзир имовно стање оштећеника и штетника, односно одговорног лица.⁵⁸

2.7. Посебни случајеви искључења одговорности

Установе нужне одбране, крајње нужде и отклањања штете од другога, затим дозвољене самопомоћи и пристанка оштећеника, квалификују се у делу домаће правне теорије као чињенице које искључују противправност.⁵⁹ Ту се мисли на противправност штетне радње, која у овој теоријској конструкцији представља имплицитан услов за заснивање одговорности за причињену штету. Као нормативни основ за то узима се одредба чл. 16 ЗОО, којом се у начелу забрањује сваки поступак којим се може другоме проузроковати штета.⁶⁰ Према другима, нужна одбрана и пристанак оштећеника искључују недопуштенош штетног догађаја и штете, док стање нужде искључује недопуштенош штетног догађаја али не и недопуштенош штете.⁶¹ Поједини аутори узимају у обзир околност што се одредбе о побројаним установама налазе у одсеку ЗОО којим се уређује одговорност по основу кривице, па закључују да искључење противправности у овим случајевима нужно доводи до искључења кривице.⁶² Неки правни писци разумеју нужну одбрану, стање нужде, дозвољену самопомоћ и пристанак оштећеника као разлоге за искључење одговорности, не инсистирајући на томе да искључење одговорности наступа због тога што је штетна радња противправна.⁶³ У иностраној литератури среће се став да нужна одбрана и стање

⁵⁸ „Правилно је становиште нижестепених судова да тужена, као лице зао сталог умног развоја, због неспособности за расуђивање не одговара за штету коју другоме проузрокује, у смислу чл. 159 ЗОО. Међутим, ово основно правило кори говано је у чл. 169 ЗОО, по коме у случају штете коју је проузроковало лице које за њу није одговорно а накнада се не може добити од лица које је било дужно да води надзор над њим суд може, када то правичност захтева, а нарочито с обзиром на материјално стање штетника и оштећеника, да осуди штетника на накнаду штете потпуно или делимично.“ Одлука Врховног суда Србије Рев 539/99 од 25. новембра 1999. године, Судска пракса 3/2000. Вид. такође Пресуда Окружног суда у Чачку, Гж. 1195/05 од 12.10.2005. године, Решење Окружног суда у Нишу, Гж. 2387/05 од 20.12.2005. године.

⁵⁹ Вид. чл. 161 163 ЗОО. О изложеном схватању вид. Јаков Радишић, *Обли гационо право. Општи део*, Номос, Београд 2004, 223 и даље.

⁶⁰ Критику тог схватања вид. у М. Караникић Мирић (2009), 281 286.

⁶¹ Стојан Цигој, „Нужна одбрана, крајња нужда, отклањање штете од другога (чл. 161)“, *Коментар Закона о облигационим односима* (1983), 585 587.

⁶² Оливер Антић, *Облигационо право*, Правни факултет Универзитета у Бео граду и Службени гласник, Београд 2007, 440 и даље.

⁶³ Слободан Перовић, *Предговор, Закон о облигационим односима*, Службени лист, Београд 1995, 48 49.

нужде не искључују противправност штетникове радње, већ приписивост штетног догађаја: то су чињенице које спречавају да се штетни догађај припише штетнику, а не да се штетникова радња квалификује као противправна.⁶⁴

У овом раду, поменути институти посматрају се као правом признати разлози за искључење одговорности у случајевима када би се та одговорност по редовним правилима могла засновати, то јест када су испуњени услови који се за њено заснивање иначе захтевају. Другим речима, позивајући се на неки од института из чл. 161–162 ЗОО, одговорно лице не негира испуњеност услова за заснивање одговорности, већ у једначину уводи нову околност, која по изричитој законској норми претеже над чињеницом испуњености услова одговорности и спречава да се та одговорност заснује. Та нова околност може да буде нужна одбрана, крајња нужда, отклањање штете од другога, дозвољена самопомоћ и пристанак оштећеника. Овај последњи случај у раду је већ обрађен у оквиру вољног ограничења одговорности за штету.

Ту је, дакле, реч о изричитом законском искључењу одговорности: 1. лица које у нужној одбрани проузрокује штету нападачу (осим у случају прекорачења нужне одбране),⁶⁵ 2. лица које проузрокује штету у стању нужде (при чему може да постоји одговорност онога ко је крив за настанак опасности, односно онога од кога је отклоњена штета – до висине користи коју је од тога имао),⁶⁶ 3. лица које отклањајући повреду права проузрокује штету ономе ко је створио потребу самопомоћи, ако је таква заштита била нужна и ако је начин отклањања повреде био сразмеран претећој непосредној опасности,⁶⁷ 4. лица које причини штету радњом коју је оштећеник дозволио и која није законом забрањена. На крају, у случају отклањања опасности од

⁶⁴ Ludo Cornelis, *Principes du droit belge de la responsabilité extra contractuelle. L'acte illicite*, Bruylant, Maklu, Bruxelles 1990, 779.

⁶⁵ На пример: „Нижестепени судови несумњиво су утврдили да је туже ни проузроковао штету у нужној одбрани, бранећи се од истовременог против правног напада тужиоца, који га је ударио у пределу лица. У његовој радњи нема прекорачења, јер је узвраћање било адекватно, будући да је тужиоца само одгурнуо, а околност да је он при том пао на жичану ограду и задобио лаке телесне повреде, ствар је амбијента који тужени, као нападнути, није бирао.“ Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 1797/02/1 од 9.5.2002. године. „Поступање у нужној одбрани у потпуности искључује одговорност за штету коју је оштећени у одбрани нанео нападачу.“ Пресуда Окружног суда у Ваљеву, Гж. 1719/05 од 24.11.2005. године.

⁶⁶ На пример: „Ако у датим околностима пас није деловао као опасна ствар, нема ни крајње нужде.“ Пресуда Окружног суда у Ваљеву, Гж. 170/06 од 27.1.2006. године.

⁶⁷ На пример: „Ретенција је средство законске самозаштите права и дозвољене самопомоћи, па када неко поступа у случају дозвољене самопомоћи и њоме проузрокује штету лицу које је изазвало потребу самопомоћи, није дужан да је надокнади.“ Пресуда Врховног суда Србије, Прев. 406/05 од 23.11.2005. године.

другога, одговорност онога од кога је штета отклоњена ограничена је на штету којој се лице које му је помагало разумно изложило.

2.8. Дужност обавештавања и губитак права на накнаду штете

У домену одговорности за штету која је проузрокована неизвршењем уговорне обавезе постоје случајеви да законодавац санкционише поједина оштећеникова пропуштања губитком одређених права, међу којима је и право на накнаду штете. Реч је о пропуштању оштећеника да свога саговорника обавести о материјалном недостатку испуњења, које (пропуштање) има за последицу губитак права на накнаду штете која од тог недостатка потиче. У начелу, уговорна страна која је дужна да обавести другу страну о чињеницама које су од утицаја на њихов међусобни однос, одговара за штету коју претрпи друга страна због тога што није била на време обавештена (чл. 268 ЗОО).⁶⁸ На конкретнијем нивоу, када се утицај прећутане чињенице на однос уговорних страна огледа у томе што за страну која се оглушила о обавезу обавештавања настаје штета за коју би по општим правилима могла да захтева накнаду од свог необавештеног саговорника, законодавац прибегава томе да повреду обавезе обавештавања санкционише губитком права на накнаду штете. Примера ради, купац који не обавести закупаца о недостатку закупљене ствари, односно о непредвиђеној опасности по ту ствар, а за које овај није знао, губи право на накнаду штете коју одатле трпи и дужан је да накнади штету коју закупавац претрпи због тога (вид. чл. 577 ЗОО).⁶⁹

⁶⁸ Вид. више Добросав Митровић, „Одговорност због пропуштања обавештења (чл. 268)“, *Коментар Закона о облигационим односима* (1983), 943-944.

⁶⁹ Вид. такође (код уговора о продаји, делу и грађењу) чл. 481, 617 и 645 ЗОО. Вид. Решење Вишег трговинског суда, Пж. 3895/02 од 19.3.2002. године, Решење Врховног суда Србије, Прев. 244/05 од 8.3.2006. године, Пресуда Врховног суда Србије, II Рев. 77/97 од 26.3.1997. године, Пресуда Врховног суда Србије, Прев. 425/96 од 20.8.1996. године, Пресуда Вишег трговинског суда, Пж. 5730/04 од 1.6.2005 године, Пресуда Вишег привредног суда, Пж. 3213/2000 од 27.7.2000. године, Пресуда Врховног суда Србије, Прев. 224/97 од 3.6.1997. године. Вид. нарочито: „У ситуацији када продавац купцу уместо продате ствари испоручи ствар коју није продао, не постоји обавеза купца да поступа на начин одређен чл. 481, ст. 1. ЗОО јер продавац уопште није извршио уговорну обавезу, будући да није предао ствар која је предмет продаје, него другу ствар о чијим видљивим или невидљивим недостацима купац није уопште дужан да обавештава продавца. Непоступањем у оваквој ситуацији на начин одређен чл. 481, ст. 1. ЗОО купац не губи своја права одређена чл. 262, ст. 1 ЗОО. Међутим, у ситуацији када је продавац испоручио купцу ствари које су предмет уговора о продаји, али не у уговореној количини, купац је дужан да поступи по чл. 481 ЗОО и о мање испорученим продатим му стварима благовремено обавести продавца, јер у противном сноси законске последице пропуштања.“ Одговор Вишег трговинског суда на постављено питање са саветовања трговинских

3. ЗАКЉУЧАК

Установа одговорности за проузроковану штету доживела је експанзију у модерном праву. Оно је обележено плурализмом основа одговорности, све већим бројем различитих облика објективне одговорности, објективизацијом кривице, ширењем правног појма штете, а у практичној равни све већом спремношћу оштећеника да заштити потраже пред судом и склоношћу судова да досуђују накнаде у већим износима него раније.

О потреби да се овај процес успори и стави под контролу отворено се расправља у научним и стручним публикацијама. Одштетно право развило је механизме који имају за циљ да се домаћај установе одговорности за штету задржи у разумним границама, односно да се обезбеди правичан баланс између интереса оштећеника и лица одговорног за штету. Савремено право прихвата да у одређеним случајевима принцип потпуне накнаде доводи одговорно лице у неоправдано тежак положај и познаје инструменте који треба да обезбеде да се оно оптерети у мери у којој је то оправдано. Шта је у том смислу оправдано, то јест када су то интереси оштећеника довољно заштићени а терет који је наметнут одговорном лицу оправдано тежак, једно је од најзахтевнијих питања одштетног права.

Српско одштетно право у овоме у целости припада породици европских права. Оно је развило читав низ механизма који имају за циљ да ограние одговорност за штету када је то оправдано. Ти механизми су у овоме раду груписани у следеће категорије: 1. вољно, судско и законско ограние одговорности, 2. временско ограние, 3. ограние у погледу основа, 4. идентитета оштећеника и одговорног лица, 5. врсте штете и 6. износа дуговане накнаде, затим 7. посебни случајеви искључења одговорности, као и 8. губитак права на накнаду штете услед повреде дужности обавештавања.

На апстрактном нивоу, сви ови инструменти имају за циљ постизање равнотеже између оправданих интереса лица које трпи штету и лица које за ту штету одговара. Поред тога, свако од поменутих ограние одговорности засновано је на нешто конкретнијим правно-политичким разлозима. Циљ овога рада није био да се исцрпно поброје сви механизми којима се ограние одговорност, већ да се изложе они који су репрезентативни за одређени тип ограниења.

На крају, постојање инструмената којима се „поправљају“ последице примене општих правила о одговорности, индикатор је схватања да правном нормом треба да се осигура правичан исход

судова Републике Србије, одржаног на Златибору 24.27.6.2003. године, утврђен на седници Одељења за привредне спорове, која је одржана 10.10.2003. године.

људских интеракција, а не тек правични услови под којима ће се људи у те интеракције упуштати. Другим речима, не сматра се да је однос оштећеника и одговорног лица у складу са захтевима правичности самим тим што је уређен општим правилима одштетног права, већ да постоје ситуације у којима општа правила треба модификовати, како би се обезбедила правична равнотежа у интересима ових субјеката.

Dr. Marija Karanikić Mirić

Assistant Professor

University of Belgrade Faculty of Law

LIMITATIONS OF LIABILITY FOR DAMAGE UNDER SERBIAN LAW

Summary

Modern European tort law systems are marked by multiplication of the heads of damages, increase in the possibilities for the injured parties to pass on the damage they incurred, raise in the amount of the awarded damages, and an increasing claim-consciousness of possible plaintiffs. These systems have developed different mechanisms of keeping liability in torts within reasonable limits. They provide tools for fine corrections of the effects of the principle of full compensation, the purpose of such tools being to ensure fair balance of the interests of injured party and tortfeasor. This means that, when all circumstances of the case are taken into consideration, the tortfeasor's burden of liability should be reduced in the event that the principle of full compensation fails to produce fair and reasonable results in the case at hand. The purpose of these instruments is not to rectify social or economic differences, but to make certain that, taking all circumstances into account, liability is not unjustifiably burdensome for the tortfeasor. What is justified with respect to the limits of liability for damage is one of the most tasking questions of tort law.

The main concern of this paper are different instruments of Serbian law intended for keeping tortious liability within reasonable limits, that is, the mechanisms which limit, or exclude liability under Serbian tort law, though the general conditions of liability are satisfied. These include 1. statutory, judicial and voluntary limitations of liability, 2. limitations in time, 3. limitations with respect to the grounds of liability, 4. limitations concerning the identities of injured party and tortfeasor, 5. limitations regarding the heads of damages, as well as 6. those in respect of

the amounts of compensation, 7. special instances of the exclusion of liability, and 8. breach of information duties which may lead to a loss of right to compensation.

Key words: *Kinds of liability limitations. – Limitations of liability in time. – Special instances of exclusion of liability. – Breach of information duties.*